

Bohuš Tomsa:

PRÁVNÍ HISTORIE A PRÁVNÍ PRAKSE.

Mnoho právníků nemile vzpomíná, jak se do nich po několik semestrů vpravoval právněhistorický materiál, k němuž z velké části neměli žádného vnitřního poměru, který jim podle jejich přesvědčení studium pozitivního práva zvláště neusnadnil a z něhož si do života odnesli jen žalostné zlomky. Pro některé z nich byla právní historie kamenem úrazu při zkouškách, takže oddálila konec jejich studia a vstup do praktického života. Tyto zážitky zanechaly v nich nevyhladitelné stopy, spojily se nerozlučně s představou právní historie a učinily z nich skeptiky nebo odpůrce této nepřijemné vědy a právněhistorického vzdělání vůbec. Rovněž prakse nevyvolala v nich dojem jeho nepostradatelnosti: se vstupem do povolání, ne-li již dříve, uložili zásobu historických vědomostí ad acta a nikdy nepocítili potřebu se k nim vraceti. Tak vžili se do myšlenky, že právní historie je věda pro právní život neužitečná. — A přece zpytování vlastní právnické osobnosti bylo by je přivedlo na myšlenku, že jim tato věda něco dala: že v skrytu jejich duše zanechala trvalé stopy, myšlenkovou a citovou atmosféru, která určovala jejich právnícké úsudky a rozhodnutí, a ovlivňovala jejich právnícké hodnocení. Byli by nahlédli, že právní historie vychovávala je k tomu, co jsme si navykli nazývatí právním citem a smyslem pro spravedlnost, a že vytvářela jejich právnícký charakter. Hrála v jejich životě roli, ačkoliv zapomněli na jednotlivosti, kterým je učila; ale je mnoho zapomenutých věcí, skrytých v podvědomí, jež nadále určují běh našeho života, zabarvují naše myšlenky, city a rozhodnutí a z jichž zajetí se nikdy nevymaníme. A to je případ právní historie: poznatky, které nám dávají pozitivněprávní vědy, udržujeme vědomě stále v záloze a pohotovosti, i když vyblednou; to, čemu nás učila právní historie, se z největší části rozplyne, zmizí, ale jen zdánlivě, neboť se to změní v jednotný pocit, náladu, rozpoložení, jež dávají specifický ráz naší osobnosti, přetvářejíce ji v osobnost vsutku právnickou. A v této podobě, tímto způsobem zasahuje právní historie do prakse. Počínali bychom si v praxi jinak, byli bychom praktiky jiného zrna, kdybychom historického vzdělání neměli nebo kdyby právní historie, kterou nás vychovávali, byla jiná.

Otázka právněhistorického vzdělání bývá řešena primitivně utilitaristicky. Uvažuje se tak: právník potřebuje jen to vzdělání, které bezprostředně slouží praxi. Právní historie tomuto požadavku buď vyhovuje nebo ne. Když ano, zaslouží si, aby zůstala součástí právníckého vzdělání; ne-li, třeba ji škrtnouti nebo cestou milosti z důvodů tradičních vykázat jí místo zcela podružné. Takto si staví problém nejen mnozí praktičtí právníci, ale i někteří pedagogové, a proto

snahy o reformu právníkovy výchovy vyústí někdy v podstatnou restrikcii právní historie. Není tajemstvím, že někteří zástupci pozitivně-právních disciplín hledí na historické obory jako na méněcenné a historickoprávní studium pokládají za luxus, který vědy o právu pozitivním olupuje o určitý počet semestrů.

Dovolme si s nimi na okamžik předpoklad, že právní historie praxi přímo ničeho nedává, že by se bez ní praktický právník zcela dobře ve svém povolání obešel — zkrátka že je zbytečná. Ale podobné zbytečné vědy jsou přívěskem výchovy i v jiných oborech. Medikovi na příklad v prvním oddílu lékařského studia vykládá se celá řada čistě theoretických disciplín, z nichž jedny více, druhé méně s hlediska lékařské praxe mají cenu pochybnou. A přece lékař jimi školený je jiným lékařem než by byl, kdyby jejich školou neprošel, neboť v něm vytvářejí obzor, který pro inteligentního, na kulturní výši stojícího lékaře je nevyhnutelný. Vezmete mu toto vzdělání, lékař sice lékařem zůstane, ale jeho odborný obzor se zúží, jistota úsudku v mnoha směrech poklesne, celková jeho orientace při vyšetřování, diagnose i v terapii bude nejistější. Odborně utrpí. A to co o lékaři, platí i o inženýru, profesoru, umělci — a všech ostatních vyšších povoláních. Domněle zbytečné disciplíny, jimiž průprava k nim je zatížena, jsou podmínkou vyšší kvalifikace budoucího praktika vytvářející jeho odbornou osobnost a tím i předpoklad pro jeho budoucí praktickou činnost. Při výchově právníka takovou úlohu hraje právní historie: posuzovaná s hlediska zásady »z ruky do úst« je zbytečná; ale díváme-li se na ni jako na prostředek sloužící výchově právníkovy osobnosti, je prospěšná a nutná.

Právní historie je kulturní věda, věda o právní kultuře a jejím vývoji. Vypráví, jak se rozvíjela právní kultura a právní hodnoty, jakou roli právo v kulturním vývoji lidstva hrálo, kterým kulturním hodnotám a cílům sloužilo, jaké prostředky k nim volilo a jak se tyto prostředky osvědčily nebo neosvědčily. Nutí právníka, aby se stále pohyboval v ovzduší kulturních snah a hodnocení, tedy v ovzduší, které je úplně cizí právnické dogmatice, protože ta nemá jiné povinnosti a jiného zájmu než rekonstruovati právní řády bez ohledu na to, ať jsou dobré či špatné, spravedlivé nebo nespravedlivé. A právě tím, že sleduje kulturní funkci práva má právní historie jedinečný výchovný vliv. Je to sice věda theoretická, která konstatuje fakta přímo nepoučujíc, co má nebo nemá být; tím však, že jde za hodnocením a účelovým uvažováním druhých, nutí i nás hodnotiti a uvažovati o vhodnosti a správnosti účelů a prostředků. Aniz bychom si toho byli vědomi, naočkovává nám hodnoty právem sledované, formuje v nás právní cit, probouzí smysl pro spravedlnost, vnucuje účastenství na právních tradicích, jedním slovem dává základ k vytvoření našeho právního charakteru, právnícké osobnosti, oné intelektuální a citové stránky bytosti, která je v právním životě tak žádoucí.

Snad — řeknete — toho dalo by se docílit i jinými prostředky: zvláštními výklady o právní morálce, právní filosofii a pod. Ale proti nim má právní historie jednu nedocenitelnou výhodu: je k o n k r é t n í a n á z o r n á, a proto přesvědčující. Vhodně voleným příkladem z minulosti řekneme více a přesvědčivěji než učeným abstraktním výkladem o tom, co se má nebo nemá. Z právní historie mluví život k životu, právní prakse k právní praxi. Proto je dobrým pedagogickým nástrojem, proto ji potřebujeme.

Kdyby se stal pokus vychovávatí naše děti na školách bez historie nebo odsouditi tento předmět k bez významnosti, měli bychom pocit, že se tu děje něco "nesprávného a

nepřirozeného, poněvadž jsme si uvykli dívati se na dějiny jako na prostředek pro výchovu nepostradatelný. Jsme totiž přesvědčeni, že historie učí nejen znáti, co se kdy pamětihodného v oboru lidské vzdělanosti událo, ale že nás také činí účastníky této vzdělanosti vstěpujíc nám jejího ducha a její snahy, že nás duchovně zapojuje do ní a do kulturní pospolitosti, činíc nás platnými jejími členy. Tak soudí i národy, a proto pěstují a střeží svou historii, hledajíce v ní vzory a ideály národní výchovy, Tak usuzují i jednotlivé společenské stavy a snaží se své odborné tradice a zkušenosti spojit v odborné dějiny, aby jich použily jako výchovného prostředku k vypěstování ducha a charakteru svých příslušníků, jsouce přesvědčeny, že ten, kdo zná minulost svého oboru, je i v praktickém životě zdatnější než ten, kdo ji nezná. Tak umělec je vychováván dějinami umění, pedagog dějinami pedagogiky, hospodář dějinami hospodářství, právník dějinami právními.

Něco jiného je však vychovávat i něco jiného učit. Můžeme připustiti, že poznávání právní minulosti je dobrým výchovným prostředkem k vypěstění odborné právnícké osobnosti, stojící na výši dobv. Možno však uvěřiti, že by právní historie byla přímo u č i t e l k o u praxe, ukazující právníku cestu, jak si má v životě počínati? Nikoliv, těchto ambic ani sama právní historie nemá. Jak jsme viděli, je vědou čistě theoretickou, která konstatuje fakta ale nedává direktiv pro naše jednání. Vytváří však pro ně předpoklady: neboť tím, že uvádí na paměť, jak kdy člověk právem na životní potřeby reagoval a jaké právní prostředky k tomu volil, tím že nám líčí zdar nebo nezdar jeho počínání, dává nám možnost, abychom z toho vyvodili závěry pro vlastní jednání a v praktickém životě se jimi řídili. Jedním slovem: právní historie jsouc tresorem zkušeností mnoha a mnoha generací umožňuje nám použití jich pro případy příští. V tom smyslu byla a je učitelkou právní praxe. Chová v sobě odpovědi na mnohé otázky, před které je postaven zákonodárce i právník zákon aplikující.

Právníkům vytýká se často tradicionalismus; ale ten má své hluboké důvody. Kdykoliv se právní život dal na cestu bez tradic a historických reminiscencí, vždycky ztroskotat. Mluví o tom případy velkých reformních rozběhů, jež zapomněly na zákon kulturně historických souvislostí a vývoje: reformátoři, jichž dílem byly, uzavřeli se radám a zkušenostem minulosti, a jednajíce bez empirických předpokladů ztratili půdu skutečnosti pod nohama. Úděl všech právníckých utopii je, že pro nedostatek historického smyslu byly odsouzeny k neuskutečnitelnosti. A co platí pro právní praxi velkého stylu, platí i pro praxi drobnou: neměli bychom v ní úspěchu, kdybychom netěžili z minulosti a nezužtkovali zkušeností, které nastřádala. Proto jsme řekli, že z právní historie mluví praxe k praxi.

Ne však z každé, neboť právní historie může bvti tradována dobře i špatně, vhodně i nevhodně. Ne nadarmo se říká, že každé vyličení minulosti je uměleckým dílem a že historik dějiny tvoří. Nikoli v tom smyslu, že historickou skutečnost falšuje vybíraje z ní nebo interpretuje ji jak se to jeho záměrům hodí, ale v tom, že historický materiál zpracovává s určitého hlediska a za určitým cílem, aniž by při tom opouštěl půdu vědecké objektivnosti. Tak právní historie, která chce plnit úkol výchovného prostředku, musí být jiná, než ta která mluví k zralému právníku nebo dokonce odborníku. Zdá se mi však, že právní historie

předkládaná mladému právníku dosud z tohoto požadavku všech závěrů nevyrobila, a to že je důvodem, proč Její hodnota jako výchovného prostředku bývá pokládána za problematickou. Je příliš akademická a neaktuální nenavazujíc dosti na kulturní hodnoty moderní doby a na potřeby dnešního praktického právníka. Mluví studenou řečí, které nerozumíme, a o věcech, jež nám jsou lhostejný zapomínajíc, že každá průbojná, výchovně působící historie musí být tvořena s hlediska d n e š k a. Z toho pak pramení chronická krise právněhistorického vzdělání na vysokých školách stále hrozící povážlivou jeho restrikcí. Pedagogická zdatná osobnost právního historika dovede však nedostatky, o nichž se tu zmiňujeme, snadno překonat i učiniti z právní historie nástroj vyhovující moderním požadavkům právnícké výchovy.

Jsem si vědom, že několika těmito letnými úvahami jsem nezachytil všecky vztahy, které mezi právní praxí a právní historií jsou, a tím méně že jsem formuloval problémy, které s tím souvisejí. Věc je daleko složitější, než aby se dala postihnouti na několika stránkách. Chtěl jsem jen naznati, že tento vztah tu je, a že i praktický právník má dosti důvodů, aby se k právní historii nechoval lhostejně. Kdysi se mělo za to, že historické vzdělání tvoří jádro právníkovy výchovy a právní historie byla pokládána za pedagogický prostředek skoro zázračný. Z tohoto předsudku jsme se již vyzuli: byl to produkt ukvapeného historismu, který na bedra historie nakládal úkoly, s něž nebyla, a tím jí jen ublížil. Sama právní historie nevychová dobrého právníka, sama z něho ne vy pěstuje pro praxi zdatnou osobnost, sama mu nedá poznání právnícké kultury ani jej nezapojí do kulturního prostředí, v kterém má působiti. To je věcí souhry různých právních a politických věd, věcí způsobu jejich tradování a konečně i jejich zažití. Ale v ř a d ě v z d ě l á v a c í c h a v ý c h o v n ý c h p r o s t ř e d k ů p r á v n í h i s t o r i e c h y b ě t i n e s m í. Kdyby byla odstraněna nebo zatlačena do bezvýznamného postavení, jakéhosi výchovného hors doevru, který se mladému právníku předkládá jen proto, že se musí začínati něčím jiným než právem pozitivním, brzy by se ukázalo, že v zásobě jeho právních představ a v technice jeho odborného myšlení vzniklo nebezpečné vacuum, které volá po vyplnění — a historie by začala do právníckého vzdělání vnikati opět, třeba jinými cestami. Argumenty protihorismu jsou vratké: vystačí se s nimi při řemesle, ne však při umění. A právo přes všecky protesty učených definic je a zůstane přece jen — a r s boni et aequi.